

**Annelie Bränström-Öhman, *I rött, svart och vitt.*
Sara Lidmans språkdräkter,**

Malmö: ellerströms förlag, 2023, 172 s.

<https://doi.org/10.54797/tfl.v54i3-4.51460>

Även om Sara Lidman de senaste åren rönt större uppmärksamhet inom litteraturforskningen, återstår mycket att undersöka i ett av 1900-talets främsta svenska författarskap. En av dem som gjort de största insatserna är Annelie Bränström-Öhman, som utöver egna böcker och artiklar även publicerat Lidmans dagböcker från åren för publiceringen av de fem första romanerna i Jernbaneeposet. I *I rött, svart och vitt. Sara Lidmans språkdräkter* behandlar Bränström-Öhman, som titeln skvallrar om, Lidmans skildringar av ”tyg, kläder och textila hantverkstraditioner”, och då särskilt i *Jernbanan* (1977–1999) (s. 10). Med stilistisk elegans presenterar Bränström-Öhman ingången: Lidmans förmåga att väva sina berättelser med långa trådar, som med jämna mellanrum dyker upp i gestaltningen för att påminna läsaren om deras närvaro. Genom att plocka upp det något ålderdomliga ordet *språkdräkt* belyser Bränström-Öhman den täta relationen mellan språk och materialitet som finns hos Lidman, och som innebär att en metafor aldrig enbart är en metafor, och en röd bussarong aldrig enbart är ett plagg.

Boken inleds med en reflektion kring Lidmans personliga stil, klädernas betydelse i hennes böcker, och hur detta relaterar till den språkliga stilen. Här uttrycks en tes: *Jernbanan* innebar en estetisk och formmässig förnyelse i författarskapet, och detta sammanfaller med en ökad betydelse för de textila inslagen i sviten (s. 21). Detta följs av ett kapitel som presenterar den övergripande handlingen i *Jernbanan*, samt dess huvudsakliga teman. Denna genomgång

erbjuder inte direkt några nyheter, men fungerar väl som en sammanfattning för den som inte har eposet på sina fem fingrar.

Den huvudsakliga analysen hittas i de fem delar som döpts efter *Jernbanans* återkommande färgstråk; "Det röda" behandlar dramaten i Didriks bussarong och den röda fläcken av mensblod som Anna-Stava sätter på de vita vadmalskläderna som hon syr till honom. I den andra delen, "Det vita", fortsätter resonemanget om vadmalskläderna, vilket följs av svepningen med de vita ripvingarna, och Rönnows stärkta mejerskeklädsel. I "Det svarta" träder den omstridda svarta sidenklänningen fram, och de mörka stråken som omger Didriks fall och fängelsevistelse. I "Gråheten" fokuseras på den olust som står i kontrast till de starkare färgernas signalvärden. I de "grå-il" som drabbar Didrik, särskilt under fängelsevistelsen, hanterar han inte längre några färgsprakande hemvävda plagg eller koloniala tyger, utan lump och fjädrar. Den avslutande delen "Korta varor" belyser "underkläder, skodon [och] huvudklädnader" (s. 120), och de tunna gränser som finns mellan det normativa och det icke-normativa, det manliga och kvinnliga, det mänskliga och det mer-än-mänskliga. Dessa avslutande delar är viktiga för att visa textiliernas betydelse för Lidmans kritik av kolonialismen och kapitalismen.

Dispositionen fungerar bra som en illustration över de kulörer som följer *Jernbanan*, men den vana Lidmanläsaren vet att spåren snabbt korsas. Det röda, vita och svarta existerar som kontraster till varandra, och färgerna har flera gemensamma laddningar. Sorgen är både svart och vit, och samtliga färger "frigjorda ur vithetens för ögat osynliga spektrum, tillskrivs djärvhet och erotisk laddning eller till och med farlighet" (s. 74). De enskilda kapitlen avhandlar ofta ett plagg, men även andra aspekter som en färgsymbolik eller ett hantverk. Det blir tydligt hur viktiga kläderna är för Lidmans metod med återkommande metaforer och symboler. Den röda bussarongen, den vita brudgumsklädseln, den svarta sidenklänningen, Rönnows norrbottensdräkt bär alla på betydelser som blir mer komplexa varje gång de omnämns.

Vad kommer då fram när Bränström-Öhman på detta sätt synar sviten i sömmarna? Att granska Lidmans beskrivningar av textilier är för det första lyckat för att kläder och sömnad var ett uppenbart intresse för henne, vilket framkommer i bokens avslutande intervju

med systerdottern Ulla Danielsson, samt i de tidigare nämnda författardagböckerna som Bränström-Öhman refererar till även här. För det andra väver tematiken samman perspektiv som konsumtion, kvinnligt konstnärskap, kunskapstradering, djur-människarelationer, klass, sexualitet – frågor som alla är centrala för *Jernbanan*. De förhållandevis korta kapitlen lyckas beröra alla dessa punkter, på mer eller mindre ingående vis. Det är en bedrift i sig att lyckas knyta samman så många perspektiv på så litet utrymme, vilket väl också säger något om temats genomslagskraft i romanerna.

Även om klädseln skapar viktiga signalvärden för manliga karaktärer som Didrik och Ludvig, är det kanske framför allt det kvinnliga arbetet som blir belyst. Ett gott exempel är den vita vadmalsväven, vars tillkomst ”är den i särklass mest ingående sekvensen om textilt hantverk i romansviten, från får till ull till karda, spinnrock och vävstol” (s. 60). Genom att fokusera på det textila hantverket tydliggör Bränström-Öhman hur den kvinnliga agensen och sexualiteten framträder i böckerna. Att Rønnog, med sitt ursinniga vävande och omsorgsfulla stoppande av Isak Mårtens strumpor, är en kraftfull och viljestark kvinna har väl inte gått någon läsare förbi. Men även Anna-Stavas smusslande med brudgumsklädseln, turerna kring de två sidenklänningarna, Hagars vargskinnsmössa, Rønnogs ogifta väninnor och deras broderade bonader, säger alla något om vilka vägar kvinnornas kompetens och kraft tilläts ta.

En annan bärande idé som gör sig påmind är den om sam-vettet. Detta Lidman-specifika begrepp har undersökts av forskare som Ingeborg Löfgren, men det är först när jag läser *I rött, svart och vitt* som jag får syn på att det är de låga och kvinnligt konnoterade uppgifterna att sprita fjädrar och producera lump som får Didrik att fundera över hur allt liv hänger samman. Genom att låna begreppet *frantumaglia* (”den deprimerande känslan av inre sönderfall”, s. 111) från Elena Ferrante visar Bränström-Öhman hur denna skildring speglar Didriks förfall när han tvingas klippa sönder de tyger som i tidigare romaner representerat framsteg och modernitet. Men scenen rymmer ytterligare komplexitet: ”Den insikt som landar hos Didrik är att det är själva den taktila hanteringen av det ratade och trasiga som skänker mening åt sysslorna – vilket indirekt även ger hopp om en framtid, utanför fångelsets väggar, för människa och tyg till lika

delar.” (s. 112–113) Genom Didriks (kvinnliga) handarbete knyts alltså det materiella och språkliga samman. Att textilierna är något som kommer ur kroppsarbete, samtidigt som det är det som omger kroppen, innebär att tygspåret också förstärker det fenomenologiska som även andra Lidmanforskare har pekat ut (Grønlien Zetterqvist 2002). Bränström-Öhman beskriver Lidmans stil ”som ett resultat av ett slags litterär synestesi, en unik förmåga att levandegöra en sinnlig överföring från text till textil, från språk till tyg” (s. 11). Här bör även Maria Sundströms bilder nämnas, som ger en känsla för plaggens textur, och påminner om de kroppar som burit dem.

Att textilierna och färgerna visar sig vara så centrala är också kanske bokens svaghet – man vill helt enkelt ha mer. Bränström-Öhman går i denna skrift sällan i dialog med den övriga Lidmanforskningen, och anknyter inte till någon av de många teoretiska perspektiv som hennes läsningar bjuder in till. Essäernas fokus på Lidmans egen text gör att trådarna inte alltid tillåts spinna vidare. Till exempel hade man gärna sett en fördjupning av diskussionen om Ludvig och hans skeva eller queera användning av damunderkläder. Några ekokritiska läsningar av Lidman finns, bland annat av Anna Salomonsson och Bränström-Öhman själv, i antologin *Norrlandslitteratur. Ekokritiska perspektiv* (red. Peter Degerman, Anders E. Johansson och Anders Öhman 2018), men här saknar jag en mer uttalat ekokritisk analys av ullens, sidenets och pälsarnas och närheten mellan djur och människa som dessa material skapar. Ännu närmare till hands hade kanske varit jämförelser med andra exempel på litterära skildringar av textilier och sömnad. Men det hade varit en annan bok. Här är det Bränström-Öhmans läsningar som står i centrum, och relationen mellan det språkliga och materiella som hon ser i Lidmans gestaltningar av tygspåret präglar även hennes egen framställning och lekar med ord som *språkdiräkt* och *kappa*.

Även om andra forskarröster lyser med sin frånvaro har Bränström-Öhman gjort ett gott inledande arbete med att belysa textiliernas betydelse i författarskapet. När detta fortsättningsvis ska utredas kommer denna bok erbjuda många uppslag. För den som inte vill tynga ner sin Lidmanläsning med abstrakta eller tunga teoretiska resonemang, erbjuder i stället skriften en infallsrik och inspirerande blick på *Jernbanans* väv.

Lisa Grahm